

УДК 373.67

С 16

Володимир Салій, викладач кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка,
аспірант Інституту мистецтв
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

У статті простежено питання духовного розвитку підлітків засобами мистецтва. Акцентовано функцію художнього образу в активізації емоційного внутрішнього світу підлітків на шляху їх духовного зростання.

Ключові слова: мистецтво, художній образ, мистецька освіта, духовність, особистісне зростання, підлітки.

Актуальність проблеми. На сьогоднішній день в умовах глобалізації світу все більш актуальними стають питання необхідності посилення уваги до духовних вимірів нашого суспільства. Духовні виміри становлення особистості пов'язуються з її внутрішнім світом: утвердженням моральних цінностей, формуванням естетичних ідеалів, розвитком здатності до самопізнання, самовдосконалення, самореалізації. Тому, розвиток духовності як стрижня внутрішнього світу людини, є одним із найголовніших завдань сучасної мистецької освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен духовності акумулює багатовіковий досвід теорій, поглядів, ідей, які допомагають особистості виробити власну палітру ставлень до навколишнього світу й до самої себе. Глибинність та багатогранність цієї категорії репрезентує багатоваріантний спектр філософських уявлень про духовність, зумовлених порядком зміни “великих парадигм”: первинність духовного начала у суспільному житті (Платон), універсальність духовної субстанції світу (Гегель), моральність, просвітницьке життя (Г. Сковорода), релігійне почуття (П. Юркевич, В. Соловйов, П. Флоренський), сплав емоційних та інтелектуальних можливостей людини (Л. Толстой), ототожнення з вічними цінностями Добра, Краси, Істини (М. Бердяєв, І. Ільїн, С. Франк), принцип самобудови людини (С. Кримський), естетичне світопереживання (М. Бахтін, А. Зіммель), мораль та самосвідомість (М. Коган) та ін.

Виходячи з положень вітчизняних філософів та педагогів, духовність визначається як “сутнісна

якість людини, що втілює активне прагнення знайти найвищий смисл свого існування, співвіднесення свого життя з абсолютними цінностями і тим самим прилучення до духовного універсалу загальнолюдської культури” [3, 12].

Відомі українські вчені педагоги О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Шевченко, О. Щолокова [3; 4; 5; 6; 7] підкреслюють винятковість ролі мистецтва “як світла істини, добра, сповненого багатовіковим естетичним досвідом, що містить потенціал духовного звеличення особистості, спрямування її до осягнення духовної краси і моральної сили людини, заглиблення до таємниць духовної творчості, до усвідомлення сенсу буття” [4, 34]. Тому особливо важливо залучати до якомога частішого спілкування з творами мистецтва підлітків, оскільки цей вік молоді людини є найбільш бурхливим і відповідальним у формуванні особистості. Спілкування з художніми образами мистецтва, які несуть у собі духовний досвід поколінь, якнайкраще дозволяє молодій людині наблизитися до вершин усвідомлення сутності духовності та розвитку власного внутрішнього світу.

Мета статті – розглянути духовний розвиток підлітків засобами мистецтва у формуванні духовного світогляду особистості.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що мистецтво є однією із форм суспільної свідомості, яка пізнає і відображає світ за допомогою художніх образів, котрі, за словами Гегеля, “виступають не лише заради себе і свого безпосереднього виявлення, а з тим, щоб задовольнити вищі духовні інтереси, оскільки вони володіють здатністю пробуджувати і зачіпати всі глибини свідомості та їх відгук у душі” [2, 45].

Тож, художні образи мистецтва не тільки відображають факти життя, але й несуть у собі специфічні узагальнення життєвих явищ, проникають у їхню сутність, розкривають їх внутрішній сенс через емоційно-чуттєві коливання душі. Від категорій наукового мислення художній образ відрізняється живою безпосередністю, чуттєвістю. В ньому зливаються як риси живого споглядання, так і риси абстрактного мислення. Художній образ – це цілісна та завершена характеристика життєвого явища, яка співвідноситься із художньою ідеєю твору і виявляється у конкретно-чуттєвій, естетично визначеній формі.

Розуміння сутності та змісту художніх образів мистецтва, звісно, потребує певної підготовки реципієнта, його готовності до роботи розуму й душі. Рівень естетичної грамотності, запас культурологічних знань та уявлень про мистецтво як особливу форму художнього бачення світу є важливою умовою повноцінного сприйняття та розуміння художніх образів. І все ж готовність до *спілкування* з художніми образами, а не лише споглядання і розуміння об'єктивної природи створення їх автором, саме емоційне переживання і співчуття, суб'єктивне їх сприйняття відкривають реципієнту світ життя художніх образів у мистецтві. З цього приводу писав М.М. Бахтін: "Чужі свідомості не можна спостерігати, аналізувати, визначати як об'єкт, як речі – з ними можна лише діалогічно спілкуватися. Думати про них – означає говорити з ними, інакше вони відразу ж повертаються до нас своїм об'єктивним боком: вони замовкають, закриваються і застигають у завершенні об'єктивні образи" [1, 116].

Такий підхід передбачає розуміння художнього образу у єдності *об'єктивного* і *суб'єктивного* як у створенні його митцем, так і у сприйнятті реципієнтом. Об'єктивне в образі – це все те, що взято безпосередньо з дійсності, суб'єктивне – те, що привноситься до образу творчою думкою художника. Спілкуючись із художнім образом, реципієнт має змогу отримати об'єктивну інформацію щодо його створення (соціальні передумови, рівень розвитку мистецтва, належність до певного художнього напрямку митця тощо) та, водночас, відчувати власні суб'єктивні переживання, відчуття, настрої та дати йому свою оцінку. "Специфіка сприйняття художнього образу призводить до того, – зазначає Г.М. Падалка, – що відтворене в художніх образах "приміряється" на себе, зіставляється з уявленнями про те, як би ми діяли в тій чи іншій ситуації" [4, 10].

Такі характеристики художніх образів узагальнюються в його функціях: когнітивній, комунікативній, оцінній. Не менш важливою, на наш погляд, є евристична функція художнього образу (від грец. – знаходжу, відкриваю). Глибина сприйняття художніх образів неодмінно пов'язується із внутрішнім хвилюванням людини через співчуття образам, питаннями особистісного самовизначення, самооцінки, вибору шляхів самовдосконалення і саморозвитку. Саме така здатність художніх образів впливати на активізацію внутрішнього світу особистості через відкриття в собі нових почуттів, переживань має величезне виховне значення.

В підлітковому віці (11 – 15 років), внаслідок анатомо-фізіологічних змін в організмі дитини, пов'язаних із статевим дозріванням, особливо загострюється почуття дорослості, підвищується рівень пізнавальної активності і розумового розвитку, зростає допитливість, виникає прагнення пізнати невідоме, зазирнути в майбутнє. "Максималізм самостійності", відкриття власного "Я", зацікавленість власним внутрішнім життям та внутрішнім світом інших людей – постають передумовами, а водночас, і потребами підлітка до самовідкриття, визначення та обрання життєвих та естетичних ідеалів, що надають поштовх до саморозвитку, самоорганізації особистості, саморуху. Тому особливо важливим є забезпечення відповідних організаційних умов у навчально-виховному процесі до спілкування підлітків з мистецтвом, як найширше залучаючи молодь до надбань духовної культури. Адже спілкування з мистецтвом активізує, передусім, сферу почуттів та переживань людини. Художні образи вимагають від сприймаючого спостережливості, чутливості, співпереживання, водночас відкриваючи і формуючи ці якості у молодій людини. Опосередковане, психологічно ненав'язливе залучення учнів до усвідомлення глибинного змісту мистецького твору забезпечує відкриття учневі палітри власних переживань, усвідомлення ним різноманітних чуттєвих станів, збагачує духовні смислотворні ресурси особистості, розширюючи внутрішні зони свободи, що є такими необхідними у підлітковому віці, та, продукуючи ті структури особистісного буття, які можуть стати опорою для внутрішнього втілення творчої активності, відкритості, гармонійності, бути матеріалом, навіть ґрунтом самотворення.

Так, у навчальній практиці вивчення сонат Л. Бетховена, ноктюрнів Ф. Шопена, етюдів Ф. Ліста не може обмежуватися лише поверховим сприйняттям краси музики, спогляданням

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ ХУДОЖНЬОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ДИТЯЧИХ МУЗИЧНИХ ШКІЛ

художніх образів, пізнанням історії їх створення, розглядом технічних засобів їх втілення та досконалості форми. Необхідно, щоб учень у звучанні прекрасного твору відчув переживання автора, перейнявся ними, співставив їх із своїми власними, відкрив у собі нові почуття окриленості, натхнення та інші, можливо ще йому невідомі.

Цілком погоджуємось із думкою О.П. Щолокової, що “художні образи завжди багатопланові і містять безліч думок, які є актуальними для різних поколінь, а кожна епоха знаходить у класичних творах все нові й нові аспекти та грані, даючи їм свої інтерпретації” [7, 99]. Саме завдяки цій особливості безсмертні твори Гомера, Мікеланджело, Моцарта, Пушкіна, Бортнянського, Котляревського живуть у сучасній культурі, хвилюють наших сучасників, активізуючи роздуми та почуття кожного у пошуках істини, сенсу життя.

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно сказати, що духовний розвиток підлітка засобами мистецтва може стати для молодого людини

відкриттям моральних, естетичних ідеалів, рушієм саморозвитку та самотворення, засобом духовного зростання.

1. Бахтин М.М. *Проблеми поетики Достоевського*. – М.: Мысль, 1992. – 470 с

2. Гегель Г.В. Ф. *Естетика: В 4 т. – Т. 1.* – М., 1968.

3. Олексюк О.М., Ткач. М.М. *Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: Навч. посіб.* – К.: Знання України, 2004. – 264 с.

4. Падалка Г.М. *Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)*. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.

5. Рудницька О.И. *Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник*. – К.: “Інтерпроф”, 2002. – 270 с.

6. Шевченко Г.П., Бутенко Л.Л., Шкурин А.И. *Поэтический образ морали в искусстве: опыт нравственного воспитания старшеклассников*. – Луганськ: Альма Матер, 2002. – 166 с.

7. Щолокова О.І. *Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя*. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1996. – 170 с.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2009

УДК 159.955:78

Ц 58

Люція Циганюк, викладач фортепіано Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (факультет мистецтв),
аспірантка Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ ХУДОЖНЬОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ДИТЯЧИХ МУЗИЧНИХ ШКІЛ

У статті розглядається сутність поняття художнього-образного мислення як складової художньої свідомості учнів дитячих музичних шкіл. Розглядається поняття художнього образу, мислення, образного і музичного мислення. Визначаються потенційні можливості розвитку художньо-образного мислення в навчальному процесі музичних шкіл.

Ключові слова: художня свідомість, художній образ, мислення, образне мислення, музичне мислення, художньо-образне мислення.

Постановка проблеми. У наш час гостро постає проблема всебічного і гармонійного розвитку особистості дитини, що зумовлює потребу глибокого вивчення феномену художньої свідомості. Її розвиток створює необхідні умови для формування художніх смаків, художніх потреб і ідеалів, формує творче ставлення до світу, до мистецтва, формує моральні цінності, а також забезпечує духовний розвиток, саморозвиток і самореалізацію

особистості. Т. Орлова зазначає, що предметна сфера застосування художньої свідомості охоплює майже всі психічні процеси, задіяні в актах художньої творчості. Вона вважає, що сфера психіки, яка є генеруючою складовою художньої творчості і сприйняття мистецтва, охоплює широкий спектр форм ідеального моделювання реальності, є способом самовиявлення, самоусвідомлення людини. Дослідниця визначає, що до неї належать системи образів продуктивної